

East African Journal of Swahili Studies

eajss.eanso.org

Volume 6, Issue 1, 2023

Print ISSN: 2707-3467 | Online ISSN: 2707-3475

Title DOI: <https://doi.org/10.37284/2707-3475>

EAST AFRICAN
NATURE &
SCIENCE
ORGANIZATION

Original Article

Makosa ya Kifonolojia Miongoni mwa Wanafunzi wa Kiigembe katika Ujifunzaji wa Kiswahili

Jackson Kimathi Kanake^{1*} na Prof. John M. Kobia, PhD¹

¹ Chuo Kikuu cha Chuka S. L. P. 109 – 60400 Chuka, Kenya .

* ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-8413-6240>; Barua pepe ya mawasiliano: kanakekim@yahoo.com

DOI ya Nakala: <https://doi.org/10.37284/jammk.6.1.1153>

Tarehe ya Uchapishaji: **IKISIRI**

10 Aprili 2023

Istilahi Muhimu:

*Makosa,
Fonolojia,
Kiigembe,
Ujifunzaji,
Kiswahili.*

Makala haya yanauia kuainisha na kuchanganua makosa ya kifonolojia miongoni mwa wanafunzi wanaozungumza Kiigembe katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili. Athari hizo hutokea kwa sababu ya kuingiliana kwa lugha hizi mbili ambazo ni Kiswahili na Kiigembe. Ni kutokana na maingiliano haya ambapo tunapata athari ya Kiigembe katika Kiswahili na athari hizo pia hutegemea miundo ya lugha zinazohusika. Makala haya yameongozwa na nadharia ya Uchanganuzi Linganuzi. Hii ni nadharia ya ujifunzaji wa lugha ya pili ambayo hulinganisha na kulinganua lugha mbili ili kuonyesha jinsi zinavyofanana na kutofautiana. Data ya makala haya inatokana na sampuli ya wanafunzi mia mbili na arobaini wa shule za upili za kutwa kutoka Kaunti Ndogo ya Igembe Kusini, Kaunti ya Meru nchini Kenya. Utafiti wa nyanjani ulihusisha mahojiano, hojaji, usimuliaji wa hadithi na pia uandishi wa insha. Matokeo ya utafiti yalibainisha kuwa kuna tofauti kidogo katika baadhi ya fonimu za lugha ya Kiigembe na ya Kiswahili. Tofauti katika miundo ya lugha hizi mbili imebainika kuwa chanzo cha athari ya Kiigembe inayojitokeza katika lugha ya Kiswahili.

APA CITATION

Kanake, J. K. & Kobia, J. M. (2023). Makosa ya Kifonolojia Miongoni mwa Wanafunzi wa Kiigembe katika Ujifunzaji wa Kiswahili *East African Journal of Swahili Studies*, 6(1), 40-48. <https://doi.org/10.37284/jammk.6.1.1153>.

CHICAGO CITATION

Kanake, Jackson Kimathi and John M. Kobia. 2023. "Makosa ya Kifonolojia Miongoni mwa Wanafunzi wa Kiigembe katika Ujifunzaji wa Kiswahili". *East African Journal of Swahili Studies* 6 (1), 40-48. <https://doi.org/10.37284/jammk.6.1.1153>.

HARVARD CITATION

Kanake, J. K. & Kobia, J. M. (2023) "Makosa ya Kifonolojia Miongoni mwa Wanafunzi wa Kiigembe katika Ujifunzaji wa Kiswahili", *East African Journal of Swahili Studies*, 6(1), pp. 40-48. doi: 10.37284/jammk.6.1.1153.

IEEE CITATION

J. K. Kanake & J. M. Kobia, "Makosa ya Kifonolojia Miongoni mwa Wanafunzi wa Kiigembe katika Ujifunzaji wa Kiswahili", *EAJSS*, vol. 6, no. 1, pp. 40-48, Apr. 2023.

MLA CITATION

Kanake, Jackson Kimathi & John M. Kobia. "Makosa ya Kifonolojia Miongoni mwa Wanafunzi wa Kiigembe katika Ujifunzaji wa Kiswahili". *East African Journal of Swahili Studies*, Vol. 6, no. 1, Apr. 2023, pp. 40-48, doi:10.37284/jammk.6.1.1153.

UTANGULIZI

Lugha mbili zinapotagusana kuna matokeo mbalimbali mojawapo ikiwa ni kuathiriana. Athari ni istilahi inayotumiwa katika lugha kumaanisha matokeo yoyote ya kuingiliana kwa lugha mbili au zaidi. Mbaabu (1985) anaeleza kuwa ujuzi wa lugha za kwanza unaingiliana na Kiswahili. Sababu ya maingilio haya ni kuwa lugha za Kibantu kama vile Kimeru, Kikamba, Kisii na zingine hufanana sana na Kiswahili kwenye muundo wa maneno, sentensi na sauti. Mukuthuria (2004) analishughulikia suala la athari kwa kusema kuwa lugha ya Kiswahili imepiga hatua kubwa sana kwa kujipanua kusudi imudu mawasiliano ya kisasa katika nyanja zote za kitaaluma. Katika kutekeleza jukumu hili, imeathiriwa na vile vile kuathiri lugha za Kiafrika na zisizo za Kiafrika.

Makala haya yalishughulikia Kiigembe, mojawapo ya lahaja za Kimeru ambayo ni lugha ya Kibantu. Lugha hii inazungumzwa katika eneo la Kaskazini Mashariki ya Mlima Kenya. Lahaja ya Kiigembe inazungumzwa katika eneo la Igembe katika Kaunti ya Meru. Makala yalichunguza makosa ya kifonolojia yanayotokana na athari ya lahaja ya Kiigembe miongoni mwa wanafunzi wanaojifunza lugha ya Kiswahili. Mbaabu (1985) anasema kwamba: "Mtu yeyote anayejifunza lugha geni hufanya makosa ya matamshi.

Makosa hayo husababishwa na ujuzi wa lugha ya kwanza." Ikiwa lugha ya kwanza na ya pili zinatofautiana kwa muundo shida hutokea wakati wa kujifunza lugha ya pili. Hivyo, Kiigembe ikiwa ni mojawapo ya lugha za Kibantu hutofautiana kidogo na lugha ya Kiswahili na jambo hili husababisha makosa ya kifonolojia na ya kisarufi katika Kiswahili.

Kiswahili ni lugha ya kimataifa inayozungumzwa na kufundishwa katika vyuo vikuu vingi duniani (Chimerah, .(2000) Lugha hii ina wazungumzaji wengi ambao hupatikana katika Afrika ya kati na ya mashariki. Lugha hii hutumika kama lugha rasmi na ya taifa nchini Kenya na Tanzania. Nchini Tanzania, Kiswahili hutumika kama lugha ya mafunzo katika shule za msingi. Aidha ni mojawapo ya somo katika vyuo vikuu vingi. Nchini Kenya Kiswahili ni somo la lazima na la kutahiniwa katika shule za msingi na shule za upili, hali ambayo inapelekea kuathiriana na lugha zingine za Kiafrika ikiwemo Kiigembe.

Suala la Utafiti

Tafiti nyingi zimefanywa kuhusu lahaja ya Kiigembe katika viwango vya Fonolojia, Mofolojia na Sintaksia. Kadri mtafiti ajuavyo hakuna utafiti uliofanywa kuhusu athari ya mwanafunzi wa Kiigembe anapojifunza Kiswahili kama lugha ya pili. Wakati mwanafunzi wa Kiigembe anapojifunza lugha ya Kiswahili, yapo makosa ya kiisimu yanayotokana na athari ya lahaja ya Kiigembe. Kwa hivyo makala haya yalichunguza makosa yanayojidhihirisha katika Kiswahili kutokana na athari ya Kiigembe katika kiwango cha fonolojia na kupendekeza mbinu za kukabiliana na makosa hayo.

Madhumuni ya Utafiti

Makala haya yaliongozwa na madhumuni yafuatayo;

- Kuyaaainisha na kuyachanganua makosa yanayojitokeza miongoni mwa wanafunzi wa Kiigembe wanapojifunza Kiswahili.

- Kupendekeza mikakati ya kukabiliana na makosa yanayojitokeza miongoni mwa wanafunzi wa Kiigembe wanapojifunza Kiswahili.

MWAUO WA MAANDISHI

Athari ya lugha ya kwanza katika lugha ya pili ni suala ambalo limewavutia watafiti wengi. Miongoni mwao ni Wilkins (1972) ambaye anasema kwamba, makosa ya matamshi, tahajia, sarufi, na msamiati yana uwezo wa kujitokeza katika lugha za wahusika mbalimbali. Kutokana na maelezo yake inaonekana kuwa kuna uwezekano wa kuainisha athari za lugha ya kwanza katika lugha ya pili. Makala haya yanachunguza na kuainisha athari za Kiigembe ambazo hujitokeza katika Kiswahili.

Mtaalamu huyu alichunguza na kuthibitisha ya kwamba mazungumzo na maandishi ya mwanafunzi anayejifunza lugha ya kigeni yakichunguzwa, baadhi ya makosa yanayojitokeza katika lugha ya pili mwanafunzi anapozungumza ama anapoandika huwa yametokana na lugha yake ya kwanza. Sababu kuu ya matokeo kama haya ni kule kutofautiana kwa mifumo ya lugha mbili. Kutofautiana katika mifumo miwili ya lugha huwa ndio chanzo cha athari katika lugha ya pili. Maelezo ya mtaalamu huyu yanashadidiana na ya wataalamu wengine hasa wale ambao kazi zao zimezungumziwa katika utafiti huu.

Kutokana na kazi zao wanaeleza kwamba kuna uwezekano wa kuainisha makosa ya lugha ya kwanza kama vile Kiigembe ambayo yanajitokeza katika lugha ya pili mfano wa lugha ya Kiswahili. Jambo lingine muhimu kutokana na kazi ya Wilkins (1972) ni maelezo yake kuwa mbinu ya Uchanganuzi Linganuzi inaweza kutumiwa katika kuchanganua matatizo ya ujifunzaji wa lugha ambayo yanaweza kusababishwa na athari za lugha ya kwanza. Mbinu hii ni mwafaka kwa sababu ya uwezo wake wa kulinganisha mifumo ya lugha mbili kama vile Kiswahili na Kiigembe ndiposa ikachaguliwa kutumika katika utafiti huu. Musau

(1993) aliendeleza utafiti wake katika fonolojia ya Kiswahili na kushughulikia makundi ya lugha yafuatayo: Kinandi, Kikamba, Kikuyu, Kibukusu, Kisomali, Kimaasai na Kiluo. Sampuli yake ilikuwa ni wanafunzi katika vyuo vya walimu wa shule za msingi ambavyo ni Thogoto, Highridge na Machakos. Katika utafiti wake alianisha jinsi wazungumzaji wa lugha hizi wanavyoathiriwa na lugha zao za kwanza wanapojifunza lugha ya Kiswahili. Utafiti wake ulikuwa muhimu sana katika kuwekea msingi tafiti za baadaye. Mchango wake mkubwa katika utafiti wetu ni pale anapozungumzia matamshi.

Anasema jambo moja muhimu ambalo linasaidia utamkaji bora, ni mwanafunzi kuelewa sauti anazopaswa kutamka. Mwalimu anapaswa kuelewa vyema mahali pa kutamkia sauti mbalimbali na ala za matamshi zinazohusika ili kuweza kumsaidia mwanafunzi. Hata hivyo utafiti wa Musau (1993) ni tofauti sana na wetu kwa sababu kadhaa. Kwanza, yeye alishughulikia sampuli pana sana ya lugha saba tofauti na ile ya Kimeru haikuwa mojawapo katika sampuli yake. Aidha, Musau hakufanya utafiti wake kwa kuzuru maeneo ya wazungumzaji asilia wa lugha hizo bali alifanya utafiti katika vyuo vya walimu. Sampuli yake ilikuwa wanafunzi wa vyuo vya walimu lakini sampuli ya utafiti huu inahusu wanafunzi wa Igembe na ilitoka mashinani na iliwashirikisha wanafunzi wa shule za upili na walikuwa wa kidato cha tatu. Utafiti wake hivyo basi ingawa muhimu uliacha pengo la kutafiti fonolojia ya lugha zingine kama ya Kimeru hasa lahaja ya Kiigembe ambayo tunajihusisha nayo.

Mudhune (1994) alichunguza iwapo tofauti za kategoria za kisarufi kati ya Kiswahili na Kiluo zinaweza kusababisha matatizo kwa wasemaji wa Kiluo wanapojifunza Kiswahili Sanifu. Utafiti wake ulifanywa kwa wanafunzi wa darasa la sita kutoka shule nne wilayani Siaya. Alibaini kuwa matatizo mengi yanatokana na athari za L1, yaani Kiluo. Makosa mengine hutokana na ujumlishaji mno wa kanuni za ngeli ya tisa ya Kiswahili. Hii ni kwa sababu ngeli ya tisa ina majina mengi kuliko ngeli

zingine na vilevile huwa na sifa za kipekee. Kwa mfano, tofauti ya umoja na wingi katika ngeli hii hueleweka kwa urahisi kuliko ngeli zile zingine.

Aidha, yaonekana kuwa wanafunzi hutumia ngeli hii mara kwa mara labda kutokana na usahili wake. Utafiti huu ulifanywa kwa wanafunzi wa darasa la sita na tena kwa kundi tofauti na lile la Kimeru, yaani kundi la Wanailoti. Kwa sababu hii utafiti wa Mudhune ni tofauti na ule tulioufanya kwa sababu alichunguza iwapo tofauti za kategoria za kisarufi kati ya Kiswahili na Kiluo zinaweza kusababisha matatizo kwa wasemaji wa Kiluo wanapojifunza Kiswahili. Utafiti wangu nao ulichunguza makosa ya kifonolojia miongoni mwa wanafunzi wa Kiigembe katika ujifunzaji wa Kiswahili.

Mbaabu (1995) alishughulikia makosa yanayojitokeza katika Kiswahili. Anayaainisha makosa yanayofanywa katika makundi manne ambayo ni kundi la kimatamshi, kisarufi, kimaana na kimaandishi. Makundi haya manne huingiliana kiasi kwamba kosa la kimatamshi linaweza pia kuwa la kisarufi na linaweza kuathiri maana ya matamshi au maandishi.

Mbaabu aidha anatambua ya kwamba makosa mengi ya kimatamshi yanatokana na maingiliano ya lugha ya kwanza katika Kiswahili sanifu. Kwa kutumia mifano kadhaa kutoka lugha nyingi za kwanza alishughulikia makosa yanayohusu sauti, makosa yanayohusu upatanifu katika ngeli za nomino na makosa yanayohusu sentensi. Utafiti wake ulikuwa na mchango mkubwa sana katika utafiti huu kwa sababu katika kushughulikia makosa ya kifonolojia ni lazima tuzingatie makosa yanayohusu sauti. Hata hivyo utafiti wake ulishughulikia masuala mengi ya lugha na haukulenga lugha moja maalumu ili kuishughulikia kwa kina zaidi kama tulivyoniua kulenga Kiigembe. Tofauti nyingine na utafiti wetu ni kuwa utafiti wake uliwahusu wanafunzi wanaoijiunga na vyuo vikuu ambao huenda wakawa na athari zingine za kimazingira. Utafiti huu ulifanywa mashinani katika

eneo la wazungumzaji asilia wa lahaja ya Kiigembe ili kupata matokeo halisi.

Onyango (1997), alishughulikia uziada wa kisarufi katika Kiswahili cha wanafunzi wa Kinyala. Lengo lake lilikuwa ni kuchunguza iwapo tofauti za kisarufi zilizopo kati ya Kinyala na Kiswahili ni kikwazo kwa wanafunzi wa Kinyala wanapojifunza Kiswahili Sanifu. Matokeo yake ni kwamba, makosa mengi ya wanafunzi husababishwa na athari za lugha ya kwanza, hata hivyo kuna makosa mengine ambayo hayahusiani na athari hizo. Athari za lugha ya kwanza zinatokana na upunguzaji uziada. Vilevile, makosa hayo pia yalihusu ujumlishaji mno wa baadhi za sarufi ya Kiswahili katika upatanisho wa kisarufi. Utafiti wake ulionyesha kuwa idadi kubwa ya makosa ilihusu kategoria ya virejeshi, ikifuatwa na nafsi, kisha vivumishi, idadi ndogo sana ilipatikana katika tarakimu. Utafiti huu aidha ulifanywa kwa wanafunzi wa darasa la nane kutoka shule nne za msingi wilayani Busia. Utafiti wa Onyango ulishughulikia uziada kwa wanafunzi wa Kinyala wa darasa la nane wanaoijiunga Kiswahili. Utafiti huu ulifanywa katika lugha tofauti ambayo ni ile ya Kiigembe na ulihusu makosa ya kifonolojia kwa wanafunzi wa shule za upili wanaoijiunga lugha ya Kiswahili.

Utafiti ambao una ukuruba na huu ni ule wa Mukuthuria (2004). Utafiti wake ulichunguza kuathiriana kwa Kitigania na Kiswahili Sanifu katika ngazi ya mofolojia. Mukuthuria pia alijishughulisha na tanzu zingine za lugha kama vile fonolojia, sintaksia, leksia, na semantiki. Utafiti wa Mukuthuria ni kielelezo muhimu kwa utafiti huu kwa sababu lahaja ya Kitigania na ile ya Kiigembe zimekaribiana sana. Mukuthuria (2004) alishughulikia kuathiriana kwa Kiswahili na Kitigania na anasema kuwa makosa ya matamshi, tahajia, sarufi, na msamiati yana mtindo wa kujitokeza katika lugha za wahusika mbali mbali. Hivyo, kutokana na ushahidi wa kasoro au dosari za lugha, pana uwezekano wa kuainisha athari za lugha ya mama katika lugha ya pili. Kutokana na hali hii,

alishauri kwamba, mazungumzo na maandishi ya mwanafunzi anayejifunza lugha ya kigeni yakichunguzwa, hapana shaka kwamba baadhi ya kasoro zina chanzo chake katika lugha ya mama. Alielezea zaidi kuwa, katika jitihada za mwanafunzi kufanya matamshi ya lugha ya kigeni anaathiriwa na sauti zilizomo katika mfumo wa lugha yake ya mama, idadi yake, na hali za kifonolojia za sauti hizo. Kazi hizi zimeshughulikia vipengele tofauti na utafiti huu ambao unashughulikia makosa ya kifonolojia miongoni mwa Waigembe katika ujifunzaji wa Kiswahili.

Kazi hii aidha ilishirikisha shule za kutwa za upili ambazo huwa na mazingira tofauti ya kiusomi na zile za bweni. Tafiti za awali zinaonyesha kuwa hakukuwa na utafiti wowote ambao umeshughulikia isimu katika lahaja ya Kiigembe. Utafiti wake ulikuwa na mchango muhimu sana hasa wakati wa kuainisha fonolojia ya Kiigembe.

Kiunzi cha Nadharia

Utafiti huu uliongozwa na nadharia ya Uchanganuzi Linganuzi (Lado, 1957). Hii ni nadharia ya ujifunzaji wa lugha ya pili ambayo hulinganisha na kulinganua lugha mbili ili kuonyesha jinsi zinavyofanana na kutofautiana kama vile Kiswahili na Kiigembe. Hivyo basi nadharia hii ilitumiwa kulinganisha na kulinganua lugha ya Kiswahili na Kiigembe na ilisaidia kuchunguza ni vipi ujifunzaji wa Kiswahili unaathiriwa na Kiigembe. Baadhi ya waasisi wa nadharia hii ni Lado (1975).

Kwa mujibu wa Ellis (1985), Uchanganuzi linganuzi hufanywa kwa kufuata utaratibu ufuatao.

- Kutoa maelezo mwafaka ya kimuundo kuhusu lugha mbili zinazochanganuliwa
- Kuteua vipengele vya lugha hizo vitakavyolinganishwa.
- Kuvifanisha na kuvitofautisha vipengele hivyo katika lugha hizo mbili.

- Kubashiri vipengele fulani vya lugha ambavyo huenda vikamtatiza mwanafunzi na kusababisha makosa.

Uchanganuzi Linganuzi ni nadharia ya kiisimu inayohusu ulinganishaji wa lugha mbili. Ulinganishaji huu huzingatia mfanano pamoja na tofauti zilizoko katika lugha.

Lado (1957) anaeleza kuwa Uchanganuzi Linganuzi unahusu jinsi L1 inavyomwathiri mwanafunzi wa L2 kimsamiati, Kisarufi, kimatamshi ama kisemantiki. Kiisimu athari hii huitwa athari za lugha. Athari hizo za lugha ya kwanza zinaweza ama kurahisisha au kutatiza jitihada za mwanafunzi anayejifunza L2. Uchanganuzi Linganuzi huchukulia kwamba watu wanapojifunza lugha wao hujaribu kuhamisha maumbo kutoka L1 hadi L2.

Van Els (1994) anaeleza nadharia ya Uchanganuzi Linganuzi imejikita katika nguzo zifuatazo:

- Sababu kuu inayoleta matatizo na kusababisha makosa katika kujifunza L2 ni athari za L1.
- Kadiri L1 na L2 zinavyotofautiana kimuundo ndivyo jitihada za kujifunza L2 zinavyotofautiana.
- Matokeo ya kuzilinganisha lugha hizo mbili hutumiwa kubashiri yale matatizo na makosa yatakayotokea kujifunza L2.
- Mwalimu wa lugha anapaswa kufunza tofauti zilizodhihirika katika lugha hizo mbili; yaani mwanafunzi hafai kufunzwa vile vipengele vinavyofanana katika lugha hizo mbili.

Ingawa nadharia ya Uchanganuzi Linganuzi inaweza kusaidia kubashiri makosa ya wanafunzi wa lugha ya pili, wahakiki wameikosoa kwa kutoa sababu zifuatazo:

- Wakati mwingine UL hubashiri baadhi ya matatizo na makosa ambayo hayatokei. Pia kuna baadhi ya makosa ambayo hutokea katika

lugha ya mwanafunzi lakini Uchanganuzi Linganuzi hushindwa kuyabashiri.

- Nadharia ya UL haizingatii mikakati mbalimbali ambayo mwanafunzi anaweza kutumia anapojifunza lugha. UL inadai tu kwamba mwanafunzi hujifunza lugha ya pili kwa kuhamisha vipengele fulani kutoka lugha ya kwanza hadi ya pili.
- Nadharia ya UL inayapuuza makosa ambayo hayatokani na lugha ya kwanza wala lugha ya pili. Kuna makosa mengine yanayoweza kusababishwa na mbinu za ufundishaji, vifaa vya kufundisha kama vile vitabu, tafsiri isiyofaa, mielekeo ya wanafunzi kuhusu lugha ya pili na ujumlishaji wa kanuni kuhusu lugha (Norrish, 1983).
- Madai ya nadharia ya UL kwamba wanafunzi wafunzwe tu zile tofauti zilizopo kati ya lugha ya kwanza na lugha ya pili ni ya kupotosha.

Wahakiki wanasema kwamba wanafunzi wanafaa pia kufunzwa ile mifanano iliyopo kati ya lugha hizo ili waweze kujigundulia ni wapi uhamishaji wao wa vipengele vya lugha ya kwanza hadi ya pili hufanikiwa na ni wapi haufanikiwi. James (1980) naye alieleza namna nadharia ya Uchanganuzi Linganuzi inavyoweza kuchanganua lugha katika vipashio mbalimbali kama vile fonetiki, fonolojia, mofolojia, sintaksia na semantiki. Kama wataalamu hawa wengine anafafanua kwamba Uchanganuzi Linganuzi unaweza kutekelezwa kwa kutoa maelezo ya vipengele vya lugha hizo zinazochanganuliwa na kisha kulinganisha maelezo ya lugha ya kwanza na ya pili.

MBINU ZA UTAFITI

Usomaji wa kina ulifanywa maktabani na kazi zilizohusiana na utafiti huu zilichanganuliwa na kuonyesha manufaa yake katika utafiti huu. Mbinu ya utafiti wa nyanjani ilihusisha utumiaji wa hojaji na ilimsaidia mtafiti kuwateua tu wanafunzi wa kutoka Igembe. Mahojiano na uchunzaji aidha ni

mbinu zilizotumiwa nyanjani na zilimsaidia mtafiti kushiriki katika mazungumzo na kuweza kubainisha athari ya Kiigembe inapojitokeza katika lugha ya Kiswahili. Shule nne za upili za kutwa kutoka wilaya ya Igembe zilichaguliwa.

Sampuli

Sampuli zilitolewa kutoka wilaya ya Igembe katika mkoa wa Mashariki. Tulichagua wilaya ya Igembe kwa sababu wanafunzi tuliowalenga ni wazawa asilia katika wilaya hiyo na wanaozungumza Kiigembe. Wanafunzi wa shule za kutwa walichaguliwa kwa sababu ilichukuliwa kuwa uhusiano wao na wanajamii wanapoenda shuleni asubuhi na wanaporejea nyumbani jioni huwaathiri. Hivyo mtagusano wao na watu wanaozungumza lugha ya kwanza huwafanya kuathirika kwa sababu inawabidi kutumia lugha yao ya kwanza katika mawasiliano.

Imekisiwa wanafunzi hawa hupata athari kwa sababu ya mwingiliano wa kila mara na wazungumzaji wa lugha yao ya kwanza na pia baina yao wenyewe. Tulizichagua shule nne za kutwa katika wilaya na tulichagua wanafunzi wa kidato cha tatu. Shule za upili za kutwa zilichaguliwa kutokana na sababu kwamba wanafunzi hawa hawapati nafasi ya kuingiliana na wanafunzi wanaoongea lugha zingine za kwanza ambazo hazina taathira. Wanafunzi walichaguliwa kwa kutumia sampuli maksudi na walikuwa wote ni wale wanaozungumza Kiigembe.

MATOKEO YA UTAFITI

Kulingana na matokeo ya utafiti kuna athari mbalimbali ambazo zinatokana na mwingiliano wa lugha ya Kiswahili na ya Kiigembe kama zifuatazo.

Uchopekaji

Massamba (2009) anaeleza uchopekaji kama uingizaji wa irabu, kiyeyusho au konsonanti katika neno. Hivyo basi kwa maelezo sahili tunaweza kusema kuwa uchopekaji ni hali ambapo kitamkwa

kinaingizwa katikati ya mfululizo wa vitamkwa vingine ambavyo vipo tayari katika neno. Mfanyiko huu unasaidia lugha kuonisha matamshi ya maneno na mfumo wa kifonolojia, hasa, kwa kuzingatia misingi ya silabi za lugha husika. Aghalabu, vitamkwa vinavyochopekwa vinaweza kuwa na manufaa ama visiwe na manufaa, hasa pale ambapo misingi ya mfanyiko huu huwa una asili katika lugha ya kwanza.

Makala haya yathibitisha uchopekaji ambao unatokana na athari ya lugha ya kwanza kama Kiigembe na hivyo kuwa na athari katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili. Kazi za wanafunzi ambazo zilikaguliwa zilionesha wanafunzi wanachopeka sauti ya nazali /n/ katika maneno ya Kiswahili. Maneno mengi yanayopata uchopekaji huu ni yale ambayo yanaanza kwa fonimu /d/. Kutokana na maelezo kuhusu fonolojia ya Kiigembe inadhihirika ya kuwa fonimu /d/ haipatikani katika lugha ya Kiigembe. Hivyo basi Waigembe wanaifanya sauti /d/ kuwa ya nazali kwa kuongeza sauti ya nazali /n/ ili kuwiana na mtindo wa lugha ya Kiigembe. Uchopekaji aidha ulijitokeza katika maneno yaliyo na sauti /j/ na tunashuhudia ya kuwa sauti hiyo inatangulizwa na sauti ya nazali /n/.

Kutokana na maelezo yaliyotolewa, inadhihirika ya kwamba sauti ambazo hazipatikani katika Kiigembe /d/, /g/, na /j/ zinanazalishwa na kuleta athari katika lugha ya Kiswahili. Hivyo inaonekana ya kwamba wanafunzi wengi wanafanya makosa ya kifonolojia kwa kujaribu kuweka maneno ya Kiswahili katika mfumo wa lugha yao ya kwanza.

Udondoshaji wa Konsonanti

Massamba (2009) anaeleza udondoshaji kama utaratibu wa kutoa kipashio fulani cha kiisimu katika silabi, neno, kirai au kishazi. Kwa mujibu wa maelezo haya makala haya yalichunguza udondoshaji wa fonimu katika maneno ya Kiswahili unaotokana na athari ya Kiigembe. Uchunguzi uliofanywa unathibitisha kuwa wanafunzi wengi wanaotumia Kiigembe wanadondoa sauti /h/.

Sababu kuu ya udondoshaji huu ni kuwa sauti hii haipatikani katika mfumo wa lugha hii. Hivyo, itokeapo katika lugha ya Kiswahili huwa inadondoshwa na wanafunzi wengi ili kuchukua mfumo au mtindo wa lugha ya Kiigembe na hivyo kusababisha athari katika lugha ya Kiswahili.

Ubadilishanaji wa Fonimu

Hii ni mbinu ambapo sauti ambayo haipatikani katika mfumo wa lugha fulani inabadilishwa na sauti nyingine au sauti inayokaribiana nayo. Hali hii imetokea katika maneno mengi ya Kiswahili kutokana na athari ya lugha ya Kiigembe. Matokeo ya utafiti yalidhihirisha ubadilishanaji wa fonimu zifuatazo.

Kutumia /s/ badala ya /z/.

Makala haya yanaonyesha ya kwamba fonimu /s/ inachukua nafasi ya fonimu /z/ katika kazi nyingi za wanafunzi wa asili ya Kiigembe wanapoandika maneno ya Kiswahili. Matokeo hayo yanaweza kuelezwa kutokana na dhana kuwa, lugha ya Kiswahili ina fonimu /z/ lakini Kiigembe hakina.

Sauti inayokaribiana na hiyo ni sauti /s/ ambayo inapatikana katika lugha ya Kiigembe. Hivyo basi sauti /z/ inapotokea nafasi yake inachukuliwa na /s/ na kuleta athari katika Kiswahili.

Kutumia /y/ badala ya /j/.

Tukirejelea fonimu za alfabeti za Kiigembe ni wazi kuwa fonimu /j/ inapatikana katika othografia lakini katika matamshi haitamkwi hivyo miongoni mwa Waigembe. Kwa mfano jina

‘**Kajuju**’ ambalo ni jina la msichana hutumika miongoni mwa Waigembe na huandikwa hivyo lakini jina hili hutamkwa ‘**Kayuyu**’. Hali hii inaonyesha ya kwamba, kulingana na namna Waigembe wanavyotumia lugha utakuta mahali kwenye sauti /j/ badala yake watatumia sauti /y/ na kusababisha athari katika lugha ya Kiswahili.

Kutumia /s/ badala ya /tʃ/

Badala ya kutumia sauti /tʃ/ tunaona ya kwamba wanafunzi wengi wanapendelea kutumia sauti /s/. Hii ni kwa sababu tunaona ya kuwa sauti /tʃ/ haipatikani katika mfumo wa lugha ya Waigembe.

Kutumia /b/ badala ya /v/

Baadhi ya wanafunzi walionesha matumizi ya Sauti /b/ badala ya sauti /v/.

Makala haya yanaonyesha ya kwamba ubadilishanaji unaotokea hapa juu ni wa kifonolojia. Hii ni kwa sababu ukosefu wa fonimu fulani katika lugha ya kwanza unaweza kuleta athari katika ujifunzaji wa lugha ya pili.

Hili hutokea kwa sababu mifumo ya lugha hizo mbili ni tofauti kama tulivyoshuhudia katika Kiswahili na Kiigembe. Mfumo wa lugha ya Kiigembe una upungufu wa fonimu / z, sh, v, ch / na hii ndio sababu tunaona athari ya fonimu hizo katika lugha ya Kiswahili.

HITIMISHO

Makala haya yanashughulikia athari ya kifonolojia inayojitokeza katika kazi za wanafunzi zilizokaguliwa na ufafanuzi uliotolewa katika utafiti huu. Baada ya data kuchanganuliwa ilivumbuliwa kuwa Kiswahili sanifu kina konsonanti kumi na mbili zaidi ya zile za Kiigembe ambazo ni takriban kumi na tatu. Uvumbuzi huu unaonyesha kuwa licha ya kuwa lugha hizi ni za Kibantu zina tofauti kubwa katika mfumo wao. Kutokana na data iliyochanganuliwa Kiigembe kina vipasuo vitatu ambavyo ni /b, t, k/ na Kiswahili sanifu kina vipasuo sita ambavyo ni /p, b, t, d, k, g/. Vilevile utafiti huu uligundua ya kuwa Kiigembe kina vikwamizo viwili /θ/ na /s/ huku Kiswahili kikiwa na vikwamizo tisa ambavyo ni /f, v, ð, θ, ʃ, s, z, y, h/. Iligunduliwa kuwa Kiigembe hakina konsonanti za vipasuo kwamizo huku Kiswahili sanifu kikiwa na vipasuo kwamizo viwili. Makala haya yanathibitisha ya kwamba konsonanti za ving'ong'o, kimadende, kitambaza na viyeyusho ni sawa katika Kiigembe na Kiswahili. Tofauti za

mfumo wa lugha hizi mbili zilidhihirisha kuwa chanzo kubwa ya athari.

MAREJELEO

Chimerah, R. (2000). *Kiswahili Past Present and Future Horizons*. Nairobi University Press, Nairobi.

Ellis, R. (1985). *Understanding Second Language Acquisition*. Oxford University

James, C. (1980). *Contrastive Analysis*. Longman, Burnt Mill Harlow.

Lado, R. (1957). *Linguistics Across Cultures*. The University of Michigan Press, Michigan.

Massamba, D. P. B. na wenzie. (2009). *Kamusi ya Isimu na Falsafa ya Lugha*. TUKI, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam. Dar es Salaam.

Mbaabu, I. (1985). *Kiswahili Lugha ya Taifa*. Kenya Literature Bureau, Nairobi.

Mbaabu, I. (1995). *Usahihishaji wa Makosa katika Kiswahili*. Longhorn Kenya Ltd. Nairobi.

Mudhune, S. (1994). *Contrastive Analysis to the Learning of Swahili Morphosyntax by Luo Learners*. Unpublished M. A. Thesis, Kenyatta University, Nairobi.

Mukuthuria, M. (2004). *Kuathiriana kwa Kiswahili na Kimeru: Mfano kutokana na wanafunzi wa Tigania, Kenya*. Unpublished Doctoral Dissertation, Egerton University.

Musau P. M. (1993). *Aspects of Interphonology: The study of Kenya Learners of Swahili*. Bayreuth African Study.

Norrish, J. (1983). *Language Learners and Their Errors*. Macmillan Publishers. London.

Onyango, J. O. (1997). *Uziada wa Kisarufi katika Kiswahili cha Wanafunzi wa Kinyala: Mtazamo*

wa Uchanganuzi Linganuzi. Unpublished M. A. Thesis, Kenyatta University, Nairobi.

Van Els, T. (1994). *Applied Linguistics and the Learning and Teaching of Foreign Languages*. London: Edward Anorld.

Wilkins, D. A. (1972). *Linguistics in Language Teaching*. Edward Arnold, Bedford Square, London.